

BOLALAR KUTUBHONASI

ADIB AHMAD YUGNAKIY

***HIBAT
UL-HAQOYIQ***

**“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPAANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2013**

UO'K 821.512.133-L

KBK 84(50')6

A 97

- 535.0905

She'riy tabdilni amalga oshiruvchi, so'zboshi va
izohlar muallifi:

ERGASH OCHILOV,

filologiya fanlari nomzodi

A 97 **Adib Ahmad Yugnakiy.**

Hibat ul-haqoyiq (She'riy tabdilni amalga
oshiruvchi, so'zboshi va izohlar muallifi:
E.Ochilov). — T.: "Sharq", 2013. — 40 b.

Axloq muallimi nomi bilan mashhur bo'lgan buyuk so'z
san'atkori Adib Ahmad Yugnakiyning Qur'oni karim va Hadisi
sharif ma'nolari singdirilib, islom dini axloqini targ'ib qilish va
komil insonni tarbiyalab yetishtirish maqsadi bilan yozilgan
"Hibat ul-haqoyiq" ("Haqiqatlar tuhfası") asari turkiy pandnoma
adabiyotining noyob durdonasi bo'lib, undagi hikmatlarning
mavzusi keng va rang-barang: ularda olam va odam munosabat-
lari, hayotning mazmuni, inson umrining mohiyati, bilimning
afzalligi, odob-axloqning kishi kamoloti uchun ahamiyati, insoniy
fazilat va qusurlar xususida chuqur bilim va katta hayotiy tajriba
asosida, kundalik turmushdan olingan misollar vositasida teran
mulohazalar yuritilib, ibratli xulosalar chiqariladi. Qadim turkiy,
arabiy, forsiy so'zlarga boy bu asarni o'qib tushunish hozirgi
o'quvchiga qiyinchilik tug'dirgani uchun shu paytgacha uning
mazmuni zamonaviy o'zbek tilida nasriy bayon qilinib kelgani
ma'lum. Ushbu nashr "Hibat ul-haqoyiq"ning 11 hijoli barmoq
vaznida amalga oshirilgan she'riy tabdilidan iborat. Binobarin, yil-
lar davomida asar mazmunidan nasriy bayon orqali xabardor
bo'lgan o'quvchilar endi uning zamonaviy o'zbek tilidagi she'riy
tabdilini o'qib, nazmiy nafosatdan ham bahramand bo'ladilar, deb
o'ylaymiz.

10 42 093
091

UO'K 821.512.133-I

KBK 84(50')6

ISBN 978-9943-00-555-6

Alisher Navoiy

nomidagi

O'zbekiston MK

"Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati, 2013.

2013/184
A
10500

AXLOQ MUALLIMI

XII asr oxiri — XIII asr birinchi yarmida yashab ijod qilgan, “Hibat ul-haqoyiq” (“Haqiqatlar tuh-fasi”) asari bilan o‘zbek adabiyotida o‘ziga xos o‘rin tutadigan ulug‘ shoir va mutafakkir Adib Ahmad Yugnakiyning tarjimai holi haqida juda oz ma’lu-motga egamiz. Asarining faqat bir yerida u o‘z nomi-ni tilga oladi:

*Adib Ahmad otim, adab-pand so‘zum,
So‘zum munda qolur, borur bu o‘zum¹.*

“Hibat ul-haqoyiq”qa Adib Ahmad shaxsi, hayoti va faoliyatining ayrim nuqtalarini oydinlashtiruvchi noma’lum bir shoir va Amir Sayfiddinlarning to‘rtlik-lari hamda temuriy amaldorlardan Arslon Xo‘ja Tar-xonning 10 baytlik masnaviysi ilova qilingan. Mas-naviyda, jumladan, quyidagi ma’lumotlarni o‘qiymiz:

*Adibning yeri oti Yugnak erur,
Safoliq ajib yer — ko‘nullar yorur.*

*Atosi oti Mahmud Yugnakiy,
Adib Ahmad o‘g‘li — yo‘q ul hech shaki.*

*Kitobining oti erur “Hibat ul-
Haqoyiq” — iborat arabdin o‘shul.*

*Tamomi erur koshg‘ariy til bila,
Aytimish Adib riqqati² til bila (96—97).*

¹ A h m a d Y u g n a k i y. Hibat ul-haqoyiq (nashrga tayyorlovchi Q.Mahmudov). — Toshkent, 1971. 93-bet. Keyingi misollar ham shu nashrdan olinib, sahifasi qavs ichida ko‘rsatiladi — E.O.

² R i q q a t — noziklik, latofat.

Ma'lum bo'ladiki, Adib Ahmad Yugnak degan so'lim va bahavo joyda tug'ilgan. Otasining oti Mahmud Yugnakiy bo'lgan. Kitobining nomi arabcha bo'lib, "Hibat ul-haqoyiq". Koshg'ariy tilda¹ yozilgan bu kitobni shoir mahorat bilan nazm rishtasiga tergan. "Qutadg'u bilig"dan bir-ikki asr keyin yaratilgan bu asar qadimiy va boy turkiy adabiyotning noyob durdonasi hisoblanadi. Alisher Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat" tazkirasida Adib Ahmadga alohida o'rin ajratib, ham shaxsi, ham ijodi xususida yuksak fikrlarni bildirishi uning ham zabardast so'z ustasi, ham mashhur tasavvuf namoyandasi bo'lganligidan dalolat beradi².

Shoir tug'ilgan joy olimlar o'rtasida ko'p tortishuvlarga sabab bo'lgan. Samarqand, Farg'ona va Turkistonda Yugnak degan joy borligi aytilsa-da, ko'pchilik uni Samarqand atrofida deyishga moyil va keyingi davrlarda ilmiy muomalaga kiritilgan adabiy-tarixiy manbalar bu fikrning to'g'riligini tasdiqlayapti. Jumladan, XII asrda yashagan mashhur tarixchi Abdulkarim as-Sam'oniyy "Al-Ansob" ("Nasabnoma") kitobida yozadi: "Yug'anak — Samarqand qishloqlaridan. Abu Homid Ahmad ibn Abu Ahmad al-Yug'anakiy bu nisbat bilan mashhurdirlar. Bu kishi Samarqand ahlidan. Sohib ibn Muslim al-Balxiy, Abdurahim ibn Habib al-Bag'dodiy va Abu Is'hoq Ibrohim ibn Is'hoq as-Samarqandiydan hadis rivoyat qilganlar. O'zlaridan esa Abdulloh ibn Mas'ud ibn Komil as-Samarqandiy hadis rivoyat qilganlar"³

¹ Koshg'ariy tili — Qoraxoniylar davri adabiy tili. Bu adabiy tilni Mahmud Koshg'ariy — xoqoniy tili, Yusuf Xos Hojib — bug'raxon tili deb atagan edilar.

² Qarang: Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. Yigirma jildlik. 17-jild (Nasoyim ul-muhabbat). — Toshkent, 2001. 426—427-betlar.

³ Abdulkarim as-Sam'oniyy. Nasabnoma (tarjimonlar Hoji Abdulg'afur Razzoq Buxoriy, Komiljon Rahimov). — Buxoro, 2003. 199-bet.

Bu ma'lumotlar Adib Ahmadning Samarqand atrofidagi Yug'anak qishlog'ida tug'ilganligini oydinlashtiribgina qolmay, uning nafaqat zabardast shoir, ayni paytda, mashhur muhaddis ham bo'lganligidan xabar beradi.

Adib Ahmad tug'ma ko'r bo'lgan. "Tug'a ko'rmas edi Adibning ko'zi" (95), — deyiladi bu haqda asarga ilova qilingan noma'lum shoirning to'rtligida. Lekin, Navoiy ta'biri bilan aytganda, u nihoyatda ziyrak va zakiyligi bilan ajralib turgan: "Ammo bag'oyat ziyrak va zakiy va zohid va muttaqiy¹ kishi ermish. Haq subhonahu va taolo agarchi zohir ko'zin yopuq yaratqandur, ammo ko'ngil ko'zin bag'oyat yoruq qilg'ondur... Va aning tili turk alfozi² bila mavoiz-u³ nasoyihqa⁴ go'yo ermish. Xeyli elning muqtadosi⁵ ermish. Balki aksar turk ulusida⁶ hikmat-u nuktalari⁷ shoe'dur⁸. Nazm tariqi bila aytur ermish, aning favoididindur⁹.

*Ulug'lar ne bersa, yemasman dema,
Ilik sun, og'iz ur, yemasang—yema!*

Va aningdurkim:

*So'ngakka ilikdur, eranga — bilik,
Biliksiz eran — ul iliksiz so'ngak¹⁰.*

Birinchi baytning mazmuni: "Ulug'lar senga qutlug' dasturxondan bir nimani ilinsalar, harchand to'q bo'lsang ham yemayman deb ularning qo'lini qaytar-

¹ Muttaqiy — taqvodor, parhezli.

² Alfoz — so'zlar, iboralar, jumlarlar.

³ Mavoiz — nasihatlar, pandlar, o'gitlar.

⁴ Nasoyih — nasihatlar.

⁵ Muqtado — yo'lboshchi.

⁶ Ulus — xalq, el, omma.

⁷ Nukta — nozik va teran ma'noli so'z, hikmat.

⁸ Shoe' — yoyilgan, mashhur bo'lgan.

⁹ Favoid — foydalar.

¹⁰ Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 17-jild. 426—427-betlar.

ma, yemasang ham qo'lingga olib, bir og'iz tegizib qo'y".

Bu yerda ulug'larni hurmat qilish ma'nosida so'z borayapti.

Ikkinchi baytning mazmuni: "Suyak ilik bilan, er kishi bilim bilan ko'rkli. Bilimsiz kishi iliksiz suyakka o'xshaydi".

Bu yerda ilm-ma'rifat ulug'lanayapti.

Asarning mavjud nusxalarida mazkur baytlarning yo'qligi "Hibat ul-haqoyiq"ning asrlar davomida turli o'zgarishlarga uchraganligini ko'rsatadi.

Alisher Navoiy otasi Husayn Boyqaroga qarshi isyon ko'targan Badiuzzamon Mirzoga pand-nasihat qilib yozgan maktubida ham Adib Ahmadning bir to'rtligini keltiradi:

*Atodin xato kelsa, ko'rma xato,
Savob bil xato toki qilsa ato.
Atoning xatosini bilgil savob,
Seni yuz balodin qutqarg'ay Xudo'.*

Ushbu dalillardan "Ahmad Yugnakiyning shaxsiyati va uning "Hibat ul-haqoyiq" asari XV—XVI asrlarda ham el orasida mashhur bo'lgani ko'rinadi"².

Adib Ahmad "Hibat ul-haqoyiq"ni tugatib, uni hukmdori — "aql-u hush makoni-yu bilim va fazilat koni" (35) bo'lmish Dod Sipohsolorbekka taqdim etadi:

*Dod Sipohsolorbek uchun bu kitob —
Chiqartim ochunda oti qolsu(v) tep (38).*

Dod Sipohsolorbekning kimligi to'g'risida bahs-munozaralar hali yakuniga yetmagan. Abdurauf Fitrat bu nom Sayfi Isfarangiy (1185—1268) qasida va

¹ Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 14-jild (Mahbub ul-qulub. Munshaot. Vaqfiya). — Toshkent, 1998. 184-bet.

² Mahmudov Q. "Hibat ul-haqoyiq" asarining yozilish davri, g'oyasi va uning muallifi haqida // Ahmad Yugnakiy. Hibat ul-haqoyiq. — Toshkent, 1971. 8-bet.

hajviyalarida tilga olinganligidan kelib chiqib, u XII—XIII asrlar orasida Fargʻona hokimi boʻlgan, degan fikrni ilgari suradi. Xuddi shu Dod Sipohsolorbekni “Adib Ahmadning hukmdori deb qabul qilish kerak. Butun ehtimollarning kuchlisi shudir”¹.

Adib Ahmad “Hibat ul-haqoyiq” asari bilan oʻzbek adabiy tili va adabiyoti rivojiga katta hissa qoʻshdi. Mashhur sharqshunos olim Y.E.Bertels bu asar qadimgi oʻzbek adabiy tilidan mumtoz oʻzbek adabiy tiliga oʻtishda bir koʻprik boʻlganini aytadi. Asarda qadimiy turkiy soʻzlar bilan bir qatorda, koʻplab arab va fors soʻzlarining ham qoʻllangani shundan dalolat beradi. Taniqli tilshunos Qozoqboy Mahmudovning aniqlashicha, “Hibat ul-haqoyiq”da atoqli otlar va arab tilida yozilgan sarlavhalardan tashqari, 300 ga yaqin arab va fors soʻzlari mavjud boʻlib, ular asardagi jami soʻzlarning 20 foizini tashkil etadi².

“Hibat ul-haqoyiq” ilk bor uygʻur yozuvida bitilgan. Uning nusxalari koʻp boʻlib, ularda asar hajmi turlicha. Hozircha maʼlum qoʻlyozmalardan 3 tasi toʻliq, qolgani parchalardan iborat. 1444-yili Samarqandda Zaynulobidin baxshi, 1480-yili Istanbulda Abdurazzoq baxshi va Turkiyaning Toʻpqopi kutubxonasidagi nomaʼlum kotib tomonidan koʻchirilgan qoʻlyozmalar eʼtiborli nusxalar hisoblanadi. Asarni birinchi marta turk olimi Najib Osimbek topib nashr ettirgan (qisqartirilgan nashri — 1906, toʻliq nashrlari — 1916, 1925). Keyin 1951- va 1992-yillarda uni Rashid Rahmati Arat soʻzboshi, izohlar va 6 ta nusxasining faksimilesi va Turkiyada XVI asrda koʻchirilgan arab yozuvidagi nusxasining tarjimasini bilan chop ettiradi. Oʻzbekistonda asardan parchalar Fitrat,

¹ Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 2-jild (ilmiy asarlar). — Toshkent, 2000. 48—49-betlar.

² Mahmudov Q. Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asari haqida. — Toshkent, 1972. — 17-bet.

Oybek, Porso Shamsiyev, Solih Mutallibovlar tomonidan o'zbek adabiyoti namunalaridan tuzilgan majmualarda e'lon qilingan. So'ng u Qozoqboy Mahmudov tomonidan alohida kitob sifatida nashr qilindi (1968; 1971). O'tgan asr oxirlarida uyg'ur olimlari H. Temur va T. Ayyub, qozoq olimlari E. Qurishjonov va B. Sog'indiqovlar uni asl matni, tarjima va fotonusxalari bilan nashr ettirganlar. Shuningdek, Y. E. Bertels, Fitrat, Fuod Ko'pruli, T. Takin, E. Rustamov, N. Mallayev, A. Qayumov, A. Hayitmetov, A. Rustamov, M. Imomnazarov, B. To'xliyev, N. Rahmonov, I. Haqqul, G. Xo'janova va boshqalar Ahmad Yugnakiy va "Hibat ul-haqoyiq" haqida u yoki bu darajada tadqiqot ishlarini olib borganlar.

"Hibat ul-haqoyiq" 14 bob, 512 misradan iborat. Dostonning birinchi bobi Olloh hamdi, ikkinchi bobi Muhammad alayhissalom na'ti va choryorlar ta'rifiga, uchinchi bobi Dod Sipohsolorbek madhiga bag'ishlangan. To'rtinchi bobda kitobning yozilish sabablari bayon qilingan. Dastlabki to'rt muqaddima bobdan so'ng asosiy qismga o'tiladi. Beshinchi bob — ma'rifatning foydasi-yu jaholatning zarari, oltinchi bob — til odobi, yettinchi bob — dunyoning o'tkinchiligi, sakkizinchi bob — saxiylik va baxillik, to'qqizinchi va o'ninchi boblar turli masalalarga bag'ishlangan bo'lib, o'n birinchi bob — kitobning xotimasi (asarning 1480-yili Istanbulda Abdurazzoq baxshi tomonidan ko'chirilgan nusxasida 11 bob mavjud — uch bob yo tushib qolgan, yo boshqalariga qo'shilib ketgan).

"Hibat ul-haqoyiq" ham "Shohnoma" va "Qutadg'u bilig" kabi mutaqoribi musammani maqsur (mahzuf) vaznida yozilgan. Asarning an'anaviy kirish qismlari qasida, g'azal va qit'a shaklida (aa, ba, va) bo'lib, asosiy qismlari to'rtlik (aaba) shaklida davom etadi.

Adib Ahmad o'zini shoir emas, balki adab mualli-

mi deb hisoblangan. O'ziga xos axloq kitobi bo'lgan "Hibat ul-haqoyiq"da Qur'oni karim va Hadisi sharif ma'nolari singdirilgan. U islom dini axloqini tashviq qilish, komil insonni tarbiyalab yetishtirish maqsadi bilan yozilgan. Shunga muvofiq, asar ham asosan pand-nasihat usulida yozilgan. Bu haqda muallifning o'zi shunday deydi:

*Bezadim kitobi mavoiz, masal,
Boqig'li, o'qug'li osig' olsu(v) tep (39).*

Mazmuni: "Ko'rgan, o'qiganlar manfaat olsun, deb kitobimni turli xil maqol-matallar, pand-nasihatlar bilan bezadim".

Ko'pchilik bayt va misralarning hikmat kabi jaranglashi Adib Ahmadning shoirlik salohiyati chindan ham baland bo'lganligidan dalolat beradi. Voqean, asarga ilova qilingan Amir Sayfiddinning to'rtligida Yugnakiyning iste'dodi va maqomi xususida ham yuksak fikrlar bildiriladi:

*Adiblar adibi, fozillar boshi,
Guhartin so'z aymish odin so'z bishi (96).*

Mazmuni: "Adiblar adibi, fozillar sarvari gavhar kabi bebaho so'zlarni nazm shodasiga tergan".

"Bu faktlar, bir tomondan, Adib Ahmad Yugnakiyning yetuk shoir, zamonasining ulug' bilimdoni ekanligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, zamondosh shoirlar, adiblar oldida hurmatga sazovor ekanligini bildiradi. Adibning malik ush-shuaro bo'lgani haqida ma'lumot bo'lmasa ham, o'zining hamkasblariga adabiyotdan ta'lim bergani ehtimoldan uzoq emas"¹.

"Hibat ul-haqoyiq"ning o'zbek mumtoz adabiyotining nodir namunalari qatoridan joy olganligi bejiz emas. Chunki asardagi axloqiy, ma'rifiy va falsafiy mazmundagi ko'plab hikmatlar asrlarni bo'ylab

¹ M a h m u d o v. Q. "Hibat ul-haqoyiq" asarining yozilish davri, g'oyasi va uning muallifi haqida. 9-bet.

keldi va asrlar osha yana kelgusi avlod ma'naviy tarbiyasi uchun xizmat qilaveradi. Xususan, ilm-ma'rifat masalariga asosiy e'tibor qaratiladi. Mutafakkir shoir nuqtayi nazariga ko'ra:

*Bilik birla bilnur saodat yo'li,
Bilik hil, saodat yo'lini bula (40).*

Mazmuni: "Saodat yo'li bilim bilan ochiladi. Shuning uchun bilim egallab, saodat yo'lini izla".

Bu mo'jaz asardagi hikmatlarning mavzusi keng va rang-barang: ularda olam va odam munosabatlari, hayotning mazmuni, kishi umrining mohiyati, bilimning afzalligi, odob-axloqning inson kamoloti uchun ahamiyati, insoniy fazilat va qusurlar xususida chuqur bilim va katta hayotiy tajriba asosida, kundalik turmushdan olingan misollar vositasida teran mulohazalar yuritilib, ibratli xulosalar chiqariladi. Misol uchun, muallif hukmdorlarni adolat va muruvvatga chaqirar ekan, arzimas bir ayb bilan ham bosh kesilaversa, dunyoda tirik kishi qolmaydi deydi:

*Bu bir aybdan o'tru boshin kesguchi,
Ochunda tirilgu kishisiz qolur (79).*

Saxovat va muruvvatdan xoli odamni mevasiz daraxtga qiyoslaydi — mevasiz daraxt esa kesib o'tin qilishgagina yaraydi:

*Yemishsiz yig'ochtek karamsiz kishi,
Yemishsiz yig'ochni kesip o'rtagil (73).*

U, ayniqsa, baxillikni qattiq qoralaydi. Chunki bu dunyoda baxilning qilmishidek tentakona qilmish, baxilning hayotidek bema'ni hayot bo'lmasa kerak:

*Baxil yig'di zar-siym haromtin o'kush,
Vabal ko'tru bordi, uzala so'kush.*

*Ulush bo'ldi moli kishilar aro,
Baxil oldi andin so'kunchtin ulush... (62)*

*Qamug' qozg'onikli ochun molini
Yeyumadi, bordi — ko'rung holini (66).*

Mazmuni: “Baxil haromdan hazar qilmay, oltin-kumush yig'di. O'zi o'lib ketdi-yu, xalqning la'natiga sazovor bo'lgani qoldi. Odamlar uning mol-dunyosi bo'lishib oldilar, o'ziga tekkan ulush esa elning qarg'ishi bo'ldi... Dunyo molini yig'ib, o'zi yeb-ich-magan kishining qismati ana shunaqa bo'ladi”.

Shoir xalq maqollari, el ichida yurgan qanotli so'zlarni ham mahorat bilan she'rlari qatiga singdirib yuboradi. Masalan, quyidagi misralarda “Qonni qon bilan yuvib bo'lmaydi” maqolidan o'zining badiiy maqsadini ifodalash uchun foydalanadi:

*Jafo qildachingg'a yonut qil vafo,
Arimas necha yuvsa qon birla qon (74).*

Mazmuni: “Jafo qilganga ham vafo qil, chunki qonni qon bilan yuvib ketkazib bo'lmaydi”.

Ko'rinib turibdiki, bu pand-u nasihatlar xuddi bugungi kunda aytilganday. Barcha davrlarda qimmatini yo'qotmay kelgan bu teran o'gitlar dunyo turguncha o'z ahamiyati va ta'sir kuchini yo'qotmasligi shubhasiz. Barkamol asarlarning barhayotligi shunda ko'rinadi.

Qadim turkiy, arabiy, forsiy so'zlarga boy “Hibat ul-haqoyiq” asarini o'qib tushunish hozirgi o'quvchiga qiyinchilik tug'dirgani uchun shu paytgacha uning mazmuni zamonaviy o'zbek tilida nasriy bayon qilinib kelgani ma'lum. Biz uni II hijoli barmoq vaznida she'riy tabdil qildik. Ushbu tabdilni “Hibat ul-haqoyiq”ning taniqli tilshunos olim, filologiya fanlari doktori Qozoqboy Mahmudov tomonidan tayyorlangan ilmiy-tanqidiy matni va uning nasriy bayoni asosida amalga oshirdik¹. Boblar va ichki sarlavhalar nomi

¹ Qarang: M a h m u d o v Q. Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asari haqida (kirish, fonetika, morfologiya, tanqidiy matn, transkripsiya, sharh, lug'at). — Toshkent: “Fan”, 1972.

arabcha bo'lgani uchun ularni Q.Mahmudov tarjimai bo'yicha qoldirdik. Yillar davomida asar mazmunidan nasriy bayon orqali xabardor bo'lgan o'quvchilar endi uning zamonaviy o'zbek tilidagi she'riy tabdilini o'qib, nazmiy jarangosidan ham bahramand bo'ladi-
lar, deb o'ylaymiz.

Ergash Ochilov,
filologiya fanlari nomzodi

Bismillohir rahmonir rahim

(Olohning hamdi haqida)

Iloho, behad hamd ay turman senga,
Lutfing cheksiz — umid qilaman unga.

Loyiqmi hamdingni aytishga bu til,
Yolvorib so'rayman — ko'mak ber menga.

Jonsiz tabiat-u jonli mavjudot
Guvohlik beradi: sen borsan — shunga.

Oqil shak keltirmas — har bir ashyoda
Borligingga bordir dalil ming-ming-a!

Kengayish, qisqarish, o'zgarish va dunyoning birligi haqida

Yo'q edim, bor qilding, yana yo'q etib,
Qayta bor qilursan — iqrorman bunga.

Ey shubha-gumonning domida qolgan,
Qutqar o'zni iymon keltirib Unga.

Xudoyim, yaratdi kun bilan tunni,
O'rin almashadi o'tib so'l, o'ngga.

Tonglar otaverar qayta va qayta
Kun tunga aylanib, tun yana kunga.

O'lik va tiriklikning almashinishi haqida

O'likdan tirig-u tirikdan o'lik —
Yaratar, hikmat bu har anglaganga.

Qudratda yagona ulug' Tangri bu,
O'likni tirguzish oson O'ziga.

Payg'ambar alayhissalom na'ti haqida

Aql-u hushing yig'ib eshitgil, endi
Payg'ambar fazlidan so'z ochay senga.

Insonlar ichida eng afzali u,
Teng kelolmas hech bir payg'ambar unga.

Nabiylar yuzidan yog'iladi nur,
Bu jihatdan ular o'xshaydi kunga.

Uning madhi bilan shirindir tilim,
Uning yodi huzur bag'ishlar tanga.

Hamd aytayin, zora qiyomat kuni
Shafolat qo'lini uzatsa menga¹.

To'rt xalifa madhi

Yana to'rt do'stingga ayturman salom,
Jonim fido bo'lsin bu to'rt eranga².

Abu Bakr, Umar, Usmon va Ali —
Tengsiz bahodirdir kirganda jangga.

Bu haq yo'lidagi to'rt xalifaga
Kim e'tiqod qilmas — la'nat o'shanga!

¹ Ma'lumki, Muhammad alayhissalomga qiyomatda mu'minlarini shafolat qilish — himoya qilish huquqi berilgan — bu yerda shunga ishora qilinayapti.

² E r a n — er, mard.

Kechirib kelgansan gunohim doim,
Afv et yana — rahm qil ojiz bandangga.

Barcha g'am-azobdan qutular edim,
Agar fazl-u aqling yor bo'lsa menga.

**Ulug' Amir Dod Sipohsolorbek
Tangri yorlaqag'urning madhi**

Ey til, qani, madh et, aylayin tortiq
Shohimga — dovrug'i tutmish dunyoni.

Shohim madhi bilan bezadim kitob,
O'qigan kishining yayrasin joni.

Kimga kengash berar, kimga yo'l-yo'riq,
Himmati balanddir, cheksiz ehsoni.

U aql-u hush, tengsiz idroq sohibi,
Bilim manbayi ham fazilat koni.

Simok¹ yulduzidan himmati baland,
Saxovati ming bir dardning darmoni.

Xalqqa mehribondir, beozor, halim,
Arslondek lekin qaynasa qoni.

Haybat-u quvvatda Umardek kuchli,
Saxovatda Usmon kabi nishoni.

Salobatda osmon oldida pastdir,
Adolatda Anushervon unvoni².

Hatto dushmanlarni tan oldirgandir
Bulutlarni uyaltirgan ehsoni.

¹ Simok — Asad burjidagi qo'sh yulduzning nomi.

² Anushervon (No'shiron) — odilligi bilan nom chiqargan sasoniylar sulolasidan bo'lgan Eron shohi. U Sharq xalqlari orasida adolat timsoliga aylanib ketgan.

Qum zarrasi kabi behaddu hisob
Shohimdagi ezgu xislatlar soni.

Siyosat, adolat, yurt boshqarishda
Tengi yo'q — bu so'zning yo'q hech yolg'oni.

Ulug'lik, muruvvat, futuvvat¹ bilan,
Siylab Haq, ko'rinmas fazlin poyoni.

Bulutdan bir tomchi yoqqaniga shod
To'lqin urishini ko'rgil daryoni.

Tong yo'q, qabul qilsa arzimasi hadyam,
Daryodan saxiyroq shohi dunyoni.

Bu kitobning yozilish sababi va zarurati haqida

Yozdim bu kitobim Sipohsolorbek
Nomi bu dunyoda mangu qolsin deb.

Kitobimni ko'rgan, eshitgan kishi
Uni duo bilan yodga olsin deb.

Kelgusi avlodlar ichra ham nomi
Abadiy yashasin, boqiy bo'lsin deb.

Uning zikri bilan ko'ngillar yashnab,
Uning yodi bilan olam to'lsin deb.

Bezatdim kitobin pand-o'git bilan,
O'qiganlar undan foyda olsin deb.

Tortiq etdim uni shohimga toki
Mehr-u muhabbatim tugal bilsin deb.

¹ Futuvvat — X asrdan boshlab Movarounnahr va Xurosonda xalqning og'irini engil qilish, zolim hukmdorlarga qarshi kurashish, uyushgan holda el-u yurtni tashqi dushmanlardan himoya etish maqsadida paydo bo'lib, o'zida xalq ichidan chiqqan turli kasb-hunar egalarini bir-lashtirgan harakat. Bu toifa javonmardlar, fatiylar, axiylar, ayyorlar deb ham yuritilgan.

BIRINCHI BO'LIM

Ilm manfaati va jaholat zarari haqida

Bilimdan so'zlayman — so'zimni eshit:
Bilimli kishiga o'zni yaqin tut.
Bilimdan ochilar saodat yo'li,
Bilim ol — saodat manziliga yet.

Bilimli oltindek har yerda ustun,
Bilimsiz misoli qurigan o'tin.
Bilimli, bilimsiz qachon teng bo'lar?
Bilimli xotin — er, johil er — xotin.

Suyak — ilig-u er — bilim bilan, bil,
Suyak ko'rki — ilik, er ko'rki — aql.
Bilimsiz iliksiz suyakday bo'm-bo'sh,
Iliksiz suyakka uzatilmas qo'l.

Bilimdan er kishi bo'ldi belgilik,
Bilimsizga tirik o'lmoq ko'rgulik.
Bilimli o'lsa-da, oti o'lmadi,
Bilimsiz hayot-u oti-chi, o'lik.

Bitta bilimki ming bilimsizga teng,
Bilimli biladi bilim qadrin deng.
Endi o'zing boqib, uqib, sinab ko'r:
Bilim foydasiga nima kelar teng?!

Olim yuksaladi bilimi bilan,
Bilimsiz kishilar bo'ladi tuban.
Bilimli bo'l, sira erinma, Rasul
Kim bilimli bo'lsa, ulug'lang degan.

Muhammad (alayhissalom)ning ilm o'rganish haqida aytganlari

Bilimli bilimni farqlagan bo'lar,
Bilimning qadrini bilimli bilar.
Erga bilim qadrin bilim bildirar,
Bilimni bilimsiz nodon ne qilar?

Bilimsizga haq so'z tatimas hech ham,
Pandga quloq tutmas bilimsiz odam.
Yuvinsa pok bo'lar har qanday nopok,
Johil pok bo'lmaydi ming yuvinsa ham.

Tangrining mo'jizalari, johillikdan tiyilish, Xudoning rasuliga sodiq bo'lish haqida Rasululloh (sollallohu alayhi vasallam)ning aytgan so'zlari

Bilimli ne qilar — biladi tayin,
Bilib qilganidan o'kinmas keyin.
Bilimsizga har ish to'g'ri ko'rinar,
Shundan unga chora yo'q o'kinmayin.

¹ M a' r i f a t — Olloh mohiyati haqidagi ilm, irfon.

² B u t — Xudoni tasvirlaydigan va uning timsoli deb sig'iniladigan moddiy buyum (xudolarning tosh, yog'och, sopol va boshqa narsalardan yasalgan haykalchalari, rasmlari, tasvirlari va boshqalar).

Bilimli kerakli so'zin gapirar,
Keraksiz so'zini ko'mib yashirar.
Bilimsiz ne desa, uqmasdan deyar,
Uning o'z tili o'z boshini yeyar.

Haqni tanishga ham kerak ma'rifat¹,
Bilimsizlikda yo'q hech ezgu jihat.
Bilimsizligidan ko'p qavmlarga
Qo'lini but² qilib, sig'inish odat.

Bilimli so'zi pand-nasihat, adab,
Bilimlini maqtar Ajam-u¹ Arab.
Bilim faqir uchun tuganmas boylik,
Hisobsizga bilim yechilmas hisob.

¹ A j a m — arab bo'lmagan mamlakatlar. Ko'proq Eron ko'zda tutiladi.

Tilni tiyish va odob-axloq haqida

Quloq tut — bilimli nimalar deyar:
Adab boshi — tilni tiyishlik bo'lar.
Tilingni tiyib yur, tishing sinmasin,
Tilingni tiymasang, tishing sindirar.

O'ylab so'zlaganning so'zi haqiqat,
Yomon til o'zingga dushman beshafqat.
So'zga ehtiyot bo'l, tiling tiyib yur,
Tiyiqsiz til boshga keltirar ofat.

Aqlli sanalmas tili bo'sh kishi,
Ko'p boshlar ketdi — bu bo'sh tilning ishi.
Kishi tilini top, o'chakishtirma,
O'q yarasi bitar, bitmas til nishi.

O'q yarasi, aqldan ozish, til jarohati va uni tiyish haqida

O'z boshiga dushman nodonning tili,
Tili ko'p kishining bo'ldi qotili.
Tiliga erk berish keltirar o'kinch,
Tilini tiyganning xotirjam dili.

Kishiga ne kelsa, tilidan kelar,
Tildan kishi yaxshi-yomonlik ko'rar.
Quloq tut bu pandga — u barchaga teng,
Kim uni dilga jo qilar, yukinar.

Tilingga erk berma, qisqa qil so'zing,
Tiling tiyib yursang, omondir o'zing.

Rasul der: kishini o'tga tashlar til,
Tiling tiy, bu o'tdan xalos qil o'zing.

Kim ikki narsadan emasdir xoli,
Yopilgandir unga muruvvat yo'li.
Birisi — behuda vaysasa tinmay,
Birisi — ko'p yolg'on so'zlasa tili.

Tili yolg'on erdan yiroq tur tez-a,
Umringni kechirgil to'g'rilik uza.
Og'iz, til bezagi to'g'ri so'z bo'lar,
So'zni to'g'ri so'zla — dilingni beza.

Yolg'on — sassiq piyoz, to'g'ri so'z — asal,
Piyoz yeb sasima, bol ye har mahal.
Yolg'on so'z dard bo'lsa, to'g'ri so'z davo,
Bu haqda shunday deb to'qilgan masal.

To'g'ri bo'l, to'g'ri yur, to'g'ri nom qozon,
To'g'ri desin seni har bitta inson.
To'g'rilik to'nin kiy, egrilikni qo'y,
To'g'rilik to'nidan huzur topar jon.

Qattiq yashir — siring kishi bilmasin,
So'zingdan o'zingga o'kinch kelmasin.
Barcha pinhon siring bo'lib oshkora,
Ko'rgan-eshitganlar senga kulmasin.

Har qancha ishonchli do'sting bo'lsa ham,
Ko'ngil sirlariga aylama mahram.
O'zingning ichingda tinch turmagan sir,
Birovning ichida turarmi mahkam?

Dunyoning o'zgarib turishi haqida

Bu dunyo misoli bir karvonsaroy,
U karvon ahliga vaqtinchalik joy.
Bir karvon bu yerdan yo'lga chiqqanda,
Bir karvon manzilga yetdi, hoynahoy.

Bu dunyo ketidan yugurar necha,
Baxil tinmas jigar qonini icha.
Boylikka muncha dil bog'lamoq nechun?
Boyluk vafo qilmas birovga hecham.

Ko'ngildan chiqar mol-dunyo suqligin,
Ista ust butligi, qorin to'qligin.
Yeyish-kiyishdama boy-kambag'allik,
Qashshoqlik deb bilma oziq yo'qligin.

Dunyo boyligidan kiyim, yegulik —
Bo'lsa bas, ortig'i ziyon degulik.
Ekinzor deb aytdi dunyoni Rasul,
Unda ekin ekan topdi ezgulik.

Bebaqodir ushbu dunyo lazzati,
Yeldek kechar uning totli muddati.
Yangi eskiradi, yigit qariydi,
Beli bukiladi, ketar quvvati.

Boyluk bugun kelsa, ertaga ketar,
Mulking boshqa birov qo'lga o'tar.
Neki butun bo'lsa, yemrilar bir kun,
Neki obod, xarob sari yuz tutar.

Qancha obod yerning chiqdi taqiri,
Gurkiragan elning bitdi taqdiri.
Qancha dono edi, qancha faylasuf,
Qolmadi ularning mingidan biri.

Dunyo goh qosh qoqar, goh qovoq solar,
Bir qo'lida asal, birida zahar.
Asal bilan totli qilib taoming,
Ortidan zaharli qadahni tutar.

Shirinlik yeganda achchqlikka yo'y,
Bir rohat ortida o'n g'am tortar bo'y.
Ey mashaqqat chekmay rohat istovchi,
Bu orzung ushalmas sira — bilib qo'y!

Ilondek dunyoning ishi sehr-jodu,
Yuvosh deb aldanma, ichi liq og'u'.
Yuvosh ko'rinsa-da, fe'li ko'p yomon,
Hazir bo'lmaganni² o'ldiradi u.

Bu dunyoning juda chiroyli tashi,
Lekin ichidadir ming bir noxushi.
Bas, uning sirtiga mahliyo bo'lib,
Ko'ngil bo'lamoq, bil, xatolar boshi.

**Dunyoga muhabbat qo'yish xatolarning boshi
ekanligi haqida payg'ambar sollallohu
alayhi vasallamning so'zi**

Goh niqobin olib, dunyo yuz ochar,
Quchguday bo'lib qo'l yozar-u qochar.
Ko'klam buluti yo tushdek omonat,
Baxt yeldek tez kechar yo qushdek uchar.

¹ O g' u — zahar.

² H a z i r b o l m o q — biror kimsa yoki narsadan ehtiyot bo'lmoq, o'zini saqlamoq.

Saxovat va baxillik oqibati haqida

Ey do'stim, bilimli kishi izlagil,
Agar so'zlasang so'z, bilib so'zlagil.
Maqtamoqchi bo'lsang, saxiyni maqta,
Baxilga qattiq yoy o'qin ko'zlagil.

Saxiyni ulug'lar barchaning tili,
Bor aybini yopar saxiyning fe'li.
Saxiy bo'l, to senga la'nat kelmasin,
Saxovat berkitar la'natning yo'lin.

Eng qattiq ko'ngilni saxiy yumshatar,
Eng oliy maqsadga saxiy er yetar.
Baxillikni hech kim maqtagan emas,
Saxiylikni ham xos, ham om¹ madh etar!

Saxiy ilm qadriga yeta bildi — ko'r,
Borini ulashib, olqish oldi — ko'r.
Bu dunyoda umri qisqa insonning
Qiyomatga qadar oti qoldi — ko'r.

Baxil ishi harom mol-dunyo yig'ish,
O'ldi-ketdi olib la'nat-u so'kish.
Talash bo'ldi moli kishilar aro,
El qarg'ishi bo'ldi baxilga ulush.

Ey boylik egasi, saxiy, yaxshi er,
Haq senga berdimi, sen ham xalqqa ber!
Bermay bosib yotgan la'natga loyiq,
In'omdan qochmasang, dunyo yig'aver!

¹ O m — omma, xalq.

Dunyoda eng yaxshi saxiy degan nom,
Baxil oti esa yomondir mudom.
In'om beruvchi qo'l qutlug'dir juda,
Qutsizdir¹ qaysi qo'l bermasa in'om.

Baxillik davolab bo'lmas darddir ul,
Saxovat yo'li berk baxilga butkul.
Yig'ib ko'ngli to'lmas ko'zi och baxil,
Mol-dunyo go'yo shoh, baxil esa qul.

Xalqning eng yaxshisi saxiy er erur,
Saxiylik shon, obro', qadr orttirur.
Sevilmoq tilasang kishilar aro,
Saxiy bo'l, saxiylik seni sevdurur.

Baxil, tuban kishi boylik posboni,
Yig'ar, yemas-ichmas, tutar berk uni.
Tiriklikda do'sti totmagan tuzni,
O'lgach maza qilib yeydi dushmani.

¹ Q u l — bu yerda: baraka, samara.

BESHINCHI BO'LIM

Tavoze'lik manfaati, kibrlik va harislikning zarari to'g'risida

Yana bir keraklik so'zim bor senga,
Aytayin men uni — quloq tut menga.
Takabburni boshdan oshirib tashla,
Tavoze'ni top-u do'st tutin unga.

Takabbur hamisha nafratga loyiq,
Muloyimlik esa eng yaxshi qiliq.
O'zin katta tutsa kim manmansirab,
Uni na xaloyiq sevar, na Xoliq¹.

Yig'ib-terib butun dunyo molini,
Yemay o'lib ketdi — ko'ring holini:
U qabr ichra so'roq berar qoldirib —
Yot erkakka ham mol, ham ayolini.

Kibr to'nin kiyib, ko'krak kermagil,
Xalqqa tiling bilan ozor berma mo'l.
Mo'minlik nishoni tavoze' erur,
Agar mo'min esang, tavoze'li bo'l!

Tavoze'ni hatto Xudo xush ko'rar,
Takabbur kishini tubanlashtirar.
Katta ketma sira, ulug' bir Xudo,
Ulug'lik yo'q Xudo qo'llamasa gar.

¹ X o l i q — Allohning ismlaridan biri: yaratuvchi, vujudga keltiruvchi.

**Tavoze'likni oshirish va kibrlikni tashlash
to'g'risida payg'ambar (sollallohu alayhi
vasallam)ning aytganlari**

Mol-dunyo tufayli bo'ldinggu ulug',
Kibr-u havo seni qul qildi to'liq.
Moldan ne naf, o'lgach ketsang yalang'och,
Qolsa uy-joy, hamyon, mol to'la sandiq.

Agar kibr egasi asilman desa,
Men javobin beray so'zini kesa:
Bir ota, bir ona farzandi bu xalq,
Tafovut qolmas chin dunyoda¹ esa.

**Odam Ato va Momo Havodan
ibrat olish haqida**

Yana pandimni ol — qil unga amal,
Ikkilanma — poylab turibdi ajal.
Amal deganim bu ko'p o'ylamoqdir,
Kamroq o'ylab, ko'proq ish qilgan go'zal.

Aytarsan: kiyim, to'n, sharob, osh kerak,
Behisob mol-u ko'p qorabosh² kerak.
Bir umrlik mol-u dunyo yig'sang ham,
Eng avval bo'rk³ kiyadigan bosh kerak.

Harislik⁴ — kishiga yomon xislat ul,
Harislik so'nggi g'am, o'kinch, hasrat ul.
Boylik, kambag'allik — Xudo qismati,
Harislik kishiga faqat zahmat ul.

¹ C h i n d u n y o — u dunyo, oxirat.

² Q o r a b o s h — qul, cho'ri, xizmatkor.

³ B o' r k — bosh kiyimi.

⁴ H a r i s — ochko'z, ta'magir.

Rasullohning harislik haqida aytganlari

Haris to'ymas dunyo molini terib,
Harislik qarimas egasi qarib.
Haris kishi qo'yar harisligini
O'lib yitsa tuproq ichiga kirib.

Haris dunyo yig'ib charchamas bo'lur,
Harislik dardiga davo kim bilur?
Daromad xabari berilsa kimga,
Ikki qo'l dinorni¹ u o'n qo'l qilur.

Rasulloh kishilarning ikki "vodiy" to'la "oltin"i bo'lsa ham, uchinchisini istashi haqida aytganlari

Dunyoga hirs qo'ygan, ey haris yurak,
Ayt-chi, bu harislik nimaga kerak?
Rizqing belgilikdir — ozmi yoki ko'p,
U zarra ko'paymas, bo'lma jonhalak.

Tangri dunyo ne'matlarining taqsimoti haqida

Asli toza erning fe'li ko'rklik ul,
Bunday go'zal xulqqa ko'ngil erklik ul.
Bir erdan bir erning tafovuti ko'p,
Buni ko'rmas erga lekin berklik ul.

¹ D i n o r — oltin tanga.

**Axloqning karomati, harislikni
tashlash haqida**

Odamlar fe'lini yaxshi kuzat, bil,
Kimda karam bo'lsa, uni er degil.
Mevasiz daraxtdek karamsiz kishi,
Mevasiz daraxtni kesib o'rtagil.

Musulmonga mushfiq bo'lib, mehribon,
O'zing kabilarni sana musulmon.
Jafo qiluvchiga vafo javob qil,
Qonni qon bilan ming yuvsa, ketmas qon.

**Tangrining buyrug'i va shafqatiga itoat qilish haqida
Rasullohning aytganlari**

Yarog'lik oshingni kishiga yedir,
Topsang, yalang'ochning egnini bitir.
Zinhor birovlariga zulm-zo'rlik qilma,
Boshiga ish tushganlarga madad ber.

Yomonlik qilganga sen yaxshilik qil,
Muruvvatning doshi shudir — yaxshi bil.
Agar birov senga qilsa yaxshilik,
Uning duosidan to'xtamasin til.

Gunohkor kishining gunohin kechir,
Adovat ildizin tagidan ko'chir.
G'azab o'ti agar olsa alanga,
Halimlik¹ suvin soch — ul o'tni o'chir.

¹ H a l i m — muloyim, yoqimli.

**G‘azabni bosish, kishilar (gunoh)ini kechirish,
Xudoning marhamatini sevish haqidagi Tangrining
so‘zlari. Payg‘ambar (alayhissalom)ning g‘azabni
yengish, Tangrining har narsaga qodirligi, iymonga
erishish yo‘llari, uning Rasuliga sadoqat va Allohning
muhabbatiga yetishish to‘g‘risida aytganlari**

Karam¹ binosidan hilm² bo‘lar hosil,
Karam keng dengiz yo gulzor ichra gul.
Xulq-odob egallab, o‘zni kamtar tut,
Karam egasiga arzir bo‘lsa qul.

O‘zingdan kattani hurmat qil, hurmat,
Tashla, qancha bo‘lsa yomon fe‘l, odat.
Chunki bu ishlaring yoshlarni buzib,
Kattalar ko‘nglida qo‘zg‘aydi nafrat.

Shodlikka yo‘y balo kelsa, sabr etib,
Shodlik kelishiga ko‘z tut qon yutib.
O‘char kulfat o‘ti — kechar navbati,
Qolar sabr qilgan savobni tutib.

**Tangriga muhabbatni qattiq tutish,
shuningdek, rasulloh (alayhissalom)ning ibodat orqali
sevinchni kutish haqida aytganlari**

Ulug‘likka yetsang, yanglishma o‘zing,
Atlas kiyganingda unutma bo‘zing.
Fe‘lingni yaxshilab ulug‘larga xos,
Katta-yu kichikka yumshoq qil so‘zing.

¹ K a r a m — yaxshilik, ehson, marhamat.

² H i l m — muloyimlik, yumshoqlik.

Turlicha ma'no bildiruvchi baytlar haqida

So'zni bilib so'zla, shoshib so'zlama,
Bo'lmag'ur so'z aytib, keyin bo'zlama.
Do'sting mingta bo'lsa, ko'p ko'rma sira,
Dushman bitta bo'lsa, uni oz dema.

**Rasulloh (alayhissalom)ning ming do'stdan
bir dushman ko'p degani**

Tadbirli kishi ham goh xato qilar,
Mohir ustada ham biror ayb bo'lar.
Bir ayb uchun kishi boshi kesilsa,
Dunyo boshdan oyoq odamsiz qolar.

Yasha odamlarning ko'nglini olib,
Yomon odatlarni orqaga solib.
Bir ish qilar ekan, o'ylab qil, uning —
Kerakli yo keraksizligin bilib.

Senga to'g'ri kelsa qay ishni qilmoq,
Yaxshidir uning old-ortini bilmoq.
Agar xayrlidir, dil bersa arzir,
Agar o'kinchlidir, lozim qutulmoq.

**Biror ish qo'ldan boy berilganda uning zararidan
saqlanish, tikan ekilsa, unda uzum bitmasligi haqida**

Yaxshining qo'ldan yomonlik kelmas,
Yomon hech yaxshining qadrini bilmas.
Ey yomonlik qilib, yaxshilik kutgan,
Kim tikan izlasa, u uzum yulmas.

Do'sti yaxshi o'zi ham yaxshi bo'lar,
Yaxshi do'stdan doim yaxshilik kelar.
Yomonga qo'shilma, yomon suhbat
Seni ham yomonlik yo'lga solar.

Payg'ambar (alayhissalom)ning zulm va jinoyat yo'lidan saqlanish haqida aytganlari

Majoz bo'ldi do'stlik — haqiqat qani?
Ming do'st ichra yo'q bir haq yo'l tutgani.
Ko'pchilik kishining ichi qoradir,
Ko'plarning do'stligi yuzaki, ya'ni.

Bu kun insoniylik dunyoda aziz,
Insoniy xislatlar yo'q bo'ldi, esiz.
Qurib bitdi butkul vafo chashmasi,
Jafo to'lib-toshdi misoli dengiz.

Qani ahdga vafo, qani ezgulik?
Adolat kelguncha xayr¹ ketgulik.
Boshi ketsa xayrning, so'nggi ham ketar,
Oldi kelsa xayrning, orti kelgulik.

Dunyo to'ldi jabr-u jafo, zulm ila,
Qani bir vafoli — bor bo'lsa, tila.
Zolimning zulmidan dunyo buzildi,
Zolim ne qilardi dunyoga kela?..

Islom zaif edi, zaif bo'lgan boz²,
Ibodati riyo-yu niqobdir namoz.
Xarobot³ ko'chasi bo'lib obodon,
Masjid xarobu xalq bo'ldi benamoz.

¹ X a y r — yaxshilik, in'om, ehson.

² B o z — yana, tag'in.

³ X a r o b o t — tasavvufda mayxona, komil inson huzuri; bashariy
sifatlarning xarob va jismoniy vujudning foniy bo'lishi.

**Islomning tushkunlikka uchrashi
va saodatning qaytishi haqida
Payg'ambar (alayhissalom)ning aytganlari**

Zohidda¹ zuhd² yo'qdir, olimda amal,
Orif³ raqs-u samo'⁴ qilar har mahal.
Bid'atdan⁵ qaytarar kishi qolmadi,
Kundan kunga ortar bid'at bexalal.

Qani yaxshi ishlar, yaxshi kishilar?
Qani, qayda yaxshi kishilar yashar?
Zamonni ayblama odamlar qolib,
Zamonni ozdirgan asli o'shalar.

Kim ichkilik ichsa, yomon kishi ul,
Yomonlik tilasang, kel, ichuvchi bo'l.
Kim ilm-u hunarli — yo'li ochilmas,
Kim nodon, hunarsiz — ungadir keng yo'l.

Ey yaramas kishi, kibringni tashla,
To hayot ekansan, yaxshi ish boshla.
Istagancha tinch-u qayg'usiz yasha,
Yaxshi ishing bilan ko'ngilni xushla.

Dunyoda uyatning qolmadi oti,
Halol kishilarning topilmas zoti.
Halol yashayotgan kishi qani kim?
Halol-u haromning yo'q tafovuti.

¹ Z o h i d — uzlat va taqvoni kasb qilib olib, dunyo lazzatidan yuz o'g'irgan kishi.

² Z u h d — dunyodan voz kechib, toat-ibodat bilan shug'ullanish.

³ O r i f — ma'rifat sohibi, Allohni tanigan kishi, komil inson, Allohning zoti, sifatlari va ismlarini mushohada etadigan zavqiy va vajdiy ilmlar egasi bo'lgan zot.

⁴ S a m o' — eshitish, tinglash. So'fiylarning vajd-u holga erishish maqsadida uyushtirgan zikr majlislari, qo'shiq va raqs bazmlari.

⁵ B i d' a t — din aqidalariga xilof yangilik.

Odamlar boylarga burib yuzlarin,
Ularga qul qilib berar o'zlarin.
Yuzlarin o'girib faqir kishidan,
Ko'rmasga olarlar yumib ko'zlarin.

Ey boylik oshig'i, bilsang, mol-u mulk
Bu dunyoda tashvish, u dunyoda yuk.
Harom bo'lsa moling — qismating azob,
Halol bo'lsa moling, hisobi bor lek.

**Payg'ambar (alayhissalom)ning halolga hisob,
haromga azob bo'lishi haqida aytganlari**

Mol-dunyoga nega muncha och ko'zing,
Boylik dildagi g'am, tildagi so'zing.
O'lgach yiqqanlaring dushmanga qolur,
Senga nasib bo'lar ikki gaz' bo'zing.

To'plagan mol-dunyong ulfatdir senga,
Lekin yashirganing kulfatdir senga.
Shirin tuyuladi bu kun mol yig'mak,
U kun tashlab ketish hasratdir senga.

**Tangrining o'ziga va aytgan so'zlariga
sodiq bo'lish haqida**

Bu dunyo lazzati ko'p achchiq maza,
Tashvishi mo'l uning, rohati oz-a.
Qayda asal bo'lsa, arisi ham bor,
Asal deb, zahrini tortasan toza.

Hunarmandga dunyo vafosizroqdir,
Hunarsizga bundan jaf o'zroqdir.
Hunar bilan davlat birga bo'lishi
Bu dunyoda barcha ishdan sozroqdir.

¹ G a z — 70 sm ga teng o'lchov birligi.

Dunyoga ne qildi bu sohibhunar,
Dunyo nega uni tinimsiz qiynar?
Xasisni ulug'lab, yaxshini xo'rlab,
Kin-u adovatli bu dunyo kechar...

Ey dunyoga hukm etuvchi Xudo,
O'zing berib, O'zing qilarsan judo.
Sening amring bilan bo'lar har bir ish,
Sening amring bilan shoh bo'lar gado.

Dunyoni ayblama, ey nodon kishi,
Allohning qo'lida taqdirning ishi.
Taqdir tortsa, kiyik tuzoqqa tushar,
Taqdirdan oyoqqa tikan kirishi.

Hamma narsa asli qazodan¹ kelar,
Nodon kishi uni sababdan ko'rar.
Qazo bilan uchgan Xoliq qushlari
Qo'lga qo'nadi-yu, qafasga kirar.

Qazo kelsa, jonzot yurmas yugurib,
Qazo qaytarilmas to'siq, g'ov qurib.
Tangri kimga ranj-u² kimga ganj³ berar,
Sen jabr-u zulm qilma Yaratgan turib.

¹ Q a z o — taqdir, qismat.

² R a n j — mashaqqat, qiyinchilik.

³ G a n j — boylik, xazina.

(So'zning tugallanish sababi)

Bu kitob bosh-oxir pand-o'git, masal,
O'qigan bo'ladi yegandek asal.
Kimki unga biror qiyos qidirsam,
Munosib kitobni aylasin badal'.

Adib Ahmad — otim, adab-pand — so'zim,
So'zim bunda qolur, ketsam-da o'zim.
Yoz kechar, kuz kelar — o'tar bu umr,
Umrim ado qildi bu yoz-u kuzim.

Bu turkiy kitobni men berdim tartib,
Xoh e'zozla, xohi ta'nani ko'r ep.
Bitdim eng go'zal va tansiq so'zlarni
Bu dunyodan o'tsam nomim qolsin deb.

Ushbu kitobga xos asosiy xislat —
Unga ziynat bo'ldi pand, o'git, hikmat.
Behuda so'z xor-u nodir so'z tansiq,
Bo'z arzon-u atlas bo'lgandek qimmat.

Mendan so'ng keluvchi, ey baxtli avlod,
O'qisang, qil meni duo bilan yod.
Bu nodir kitobim qoldirdim senga,
Duo aylab, qilsin ruhimni, deb, shod.

¹ B a d a l — biror narsaning o'rniga, evaziga beriladigan haq yoki narsa, narsaning qiymatiga teng keladigan boshqa biror narsa; evaz.

Adib (alayhirrahma)ning ta'rifiga doir

Tug'ma ko'r edi bu Adibning ko'zi,
O'n to'rt bob ichra jo bo'ldi so'zi.
Bir tuya oltin-u javohirga teng —
Bu so'zlar agar oz bo'lsa-da o'zi.

Alayhirrahma Amir Sayfiddinning ta'rifi

Adiblar adibi, fozillar boshi,
Gavhar kabi so'zlar edi yo'ldoshi.
Rahmatiga olib uni Xudoyim,
Qiyomatda qilsin do'stlarning boshi.

Buyuk tadbirim Amir (mo'minlar) soyaboni Xoja Arnob Arslonxoja Tarxon (alayhirrahma) ta'rifi

Yugnak — Adibning ko'z ochgan ma'vosi,
Dillarni yayratar ko'rk-u safosi.

Otasining oti Mahmud Yugnakiy,
Adib Ahmad uning o'g'li — yo'q shaki.

“Hibat ul-haqoyiq” — arabcha oti,
Pand-u nasihatdir uning murodi.

Koshg'ariy til bilan yozilgandir u,
Nazm rishtasiga tizilgandir u.

Koshg'ariy tilini bilsa har kishi,
Adib so'zlarini oson uqishi.

Til bilgan biladi nimadir ma'no,
Bilmas bilaman deb qilmasin da'vo.

Ko'p odamlar bordir — bilmas o'zini,
Buzib aytib yurar Adib so'zini.

O'zi talqin qilib ularni xato,
Adibni aybdor qilmish xalq aro.

Elga foyda bo'lsin deb bitdim kitob,
Xoh ijobat qil-u xoh ayla itob'.

Kim amal aylasa Adib so'ziga,
El ichra e'tibor topar o'ziga.

1) I t o b — 1) malomat, ta'na; 2) qahr, g'azab.

MUNDARIJA

Ergash OCHILOV. Axloq muallimi.....	3
Birinchi bo'lim	17
Ikkinchi bo'lim	20
Uchinchi bo'lim	22
To'rtinchi bo'lim	24
Beshinchi bo'lim	26
So'nggi bo'lim	29
Oxirgi bo'lim	31
So'nggi so'z	36

4500 copy.

Bolalar kutubxonasi

ADIB AHMAD YUGNAKIY

HIBAT UL-HAQOYIQ

**“Sharq” nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent — 2013**

**Muharrirlar *Shoira Ergasheva, Vafq Fayzulloh*
Badiiy muharrir *Feruza Basharova*
Texnik muharrir *Ra'no Boboxonova*
Sahifalovchilar: *Mastura Atxamova, Hilola Sharipova*
Musahhih *Ma'mura Ziyamuhamedova***

Bosishga ruxsat etildi 17.07.2013. Bichimi 84x108¹/₃₂. Ofset bosma.
“TimesUZ” garniturası. Shartlı bosma tabog'i 2,10. Nashriyot-hisob
tabog'i 0,92. Adadi 6000. Buyurtma № 3062. Bahosi kelishilgan narxda.

**“Sharq” nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi,
100000, Toshkent shahri, Buyuk Turon, 41.**